

SITUACE A POVAHA
ŽENY

Nyní už dovedeme pochopit, proč žaloby a výpady proti ženě od řeckého starověku až po naše dny mají tolik společných rysů; situace ženy zůstala přese všechny povrchní změny stejná a právě toto postavení určuje to, čemu my říkáme „povaha“ ženy: „vězí až po krk v imanenci“, je v ní duch odporu, je opatrnická a malicherná, nemá smysl pro pravdu ani pro přesnost, chybí jí morálka, je nízce praktická, je to prolhaná, prospěchářská komediantka. Ve všech těch tvrzeních je něco pravdy. Jenže chování a jednání, které se ženě předhazuje, není diktováno jejími hormony ani předurčeno buňkami jejího mozku: je zhruba připraveno jejím postavením. Z této perspektivy se pokusíme synteticky přehlédnout její situaci; budeme se sice muset do jisté míry opakovat, ale komplexní zhodnocení její hospodářské, sociální, společenské a historické podmíněnosti nám nejspíše umožní pochopit „věčné ženství“.

Někdy se „ženský svět“ staví jako protiklad proti mužskému vesmíru, ale musíme znovu zdůraznit, že ženy nikdy netvořily samostatnou a uzavřenou společnost; jsou zapojeny do pospolitosti řízené muži, v níž zaujímají podřízené místo; pouze to, že jsou si podobny, je spojuje mechanickou solidaritou: není mezi nimi ta organická solidarita, na níž je založena každá sjednocená pospolitost; ženy se odjakživa snažily — v době eleuzínských mystérií jako dnes v klubech a v salónech — dát se dohromady, aby vytvořily jakýsi „protisvět“, ale i ten ještě kladou do oblasti světa mužského. A tak vzniká paradox jejich situace: patří do mužského světa a zároveň do sféry, v níž tento svět je popírán. V této sféře jsou uzavřeny, tamtím světem jsou napadány, a nikdy se nemohou usadit v klidu. Jejich povolná poddajnost se po každém odporu jen zdvojnásobí a stejně tak roste

jejich odpor a vzdor po každém podrobení; v tom se jejich chování podobá chování mladé dívky, ale je mnohem nesnadnější, protože u dospělé ženy už nejde pouze o to prožívat život v symbolech, ale skutečně jej žít.

Žena uznává, že svět ve svém souhrnu je mužský; muži jej uhnětli, vytvořili a řídí a ještě dnes jej ovládají; sama se necítí za něj odpovědná; tím už je řečeno, že je podřadná, nižší, závislá; neprošla zkušeností aktivního násilí, nikdy nevynikla jako subjekt nad ostatní členy pospolitosti; je uzavřena ve svém těle, ve svém obydlí, sama sebe chápe jako pasivní vůči těm bohům v lidské podobě, kteří určují a stanoví cíle a hodnoty. V tomto smyslu má pravdu okřídlené úsloví, které ji odsuzuje, aby zůstala „věčným dítětem“; o dělnících, o černých otrocích, o koloniálních domorodcích se také říkávalo, že jsou to „velké děti“, aspoň až do té doby, pokud z nich nezačal jít strach; znamenalo to, že mají bez reptání přijímat pravdy a zákony, které jim dávali jiní lidé. Údělem ženy je poslušnost a respekt; nesmí ani pomyslet, že by mohla mít nějakou moc nad skutečností, která jí přepadá a zavaluje; v jejich očích je to neprůhledná jistota a přítomnost. Skutečně se také nenaučila technikám, které by jí umožňovaly ovládat hmotu; pokud jde o ni, ona nemá co dělat s hmotou, nýbrž se životem, a život se nedá řídit a ovládat nástroji: je pouze možné podrobit se jeho tajemným zákonům. Svět se nejeví ženě jako „souhrn užitečných věcí“ nebo souhrn „nástrojů“, nejeví se jí jako zprostředkovatel mezi její vůlí a jejími cíli, jak to definuje Heidegger: svět je naopak zarputile tvrdošíjný a nezkroutný odpor. Vládne v něm osudovost a je skrz naskrz proniknut záhadnou rozmarností. Tajemství jahůdky z krve, která se v útrobach matky proměňuje v lidskou bytost, nemůže žádná matematika převést na rovnici, žádný stroj je nemůže uspišit nebo zpomalit. Žena na sobě pocituje neúprosnost času, který ani nejdůmyslnější přístroje nedokážou rozdělit nebo prodloužit; zakouší ji ve svém těle, podrobeném rytmu měsíce, v těle, jež zpočátku dlouho dozrává a potom se opotřebovává. Také kuchyně ji každý den cvičí v trpělivosti a pasivitě. Je to alchymie; žena musí poslouchat oheň a vodu, počkat, až se cukr rozpustí, až těsto vykyne, až prádlo

uschne, až ovoce uzraje. Práce v domácnosti se blíží technické činnosti, ale je příliš jednoduchá a jednotvárná, aby ženu přesvědčila o mechanické příčinnosti. Ostatně i v této oblasti mají věci své rozmary; jedna látka se musí prát tak a jiná zas jinak, některé skvrny při čištění pustí a jiné si nedají říci, jsou i věci, které se rozbíjí samy, a prach roste jako živý. V myšlení ženy se udržuje myšlení zemědělských národů, které zbožňují magické síly země; žena věří v magii, v kouzla. Její pasivní erotismus jí ukazuje touhu a žádost několi v podobě vůle a agrese, nýbrž jako přitažlivou sílu, obdobnou té, jež rozechvívá čarodějovo kyvadélko; pouhá přítomnost jejího těla stačí, aby mužské pohlaví zduřelo a vztyčilo se; skrytá voda také pohne proutkařovou vidlicí. Ženy se cítí obklopeny vlněním, vyzařováním, fluidy; věří v telepatii, astrologii, věří v radioestesii, v Mesmerovu hůlku, v teosofii, věří v otáčivé stolky, v jasnovidky a zaříkávačky; i do náboženství uvádějí primitivní pověry, svíčky, obětiny atd., svatí jim nahrazují staré přírodní bohy a duchy: jeden ochraňuje pocestné, druhá pomáhá při porodu, pomocí jiného se žena dovolává, když chce najít ztracené předměty; a ovšem také žádnému zázraku se nediví. Její postoje jsou pikle a modlitby; aby dosáhla určité věci, bude postupovat podle vyzkoušených obřadů. Snadno pochopíme, proč jí vyhovuje rutina; čas pro ni nemá rozměr novosti, není to tvořivé tryskání; protože je zaslíbená opakování, vidí v budoucnosti jen duplikáty minulosti; je-li známo zaklínadlo a formule, spojuje se čas se silami plodnosti: ale i ta je poslušná rytmu měsíců a ročních období; cyklus každého těhotenství a každého růstu sklizně opakuje přesně cyklus předcházející; v tomto koloběhu je už pouhé plynutí času postupným opotřebováním; prohlodá nábytek, z šatů udělá veteš a zpusťoší obličej; plodivá síla se během let vytrácí. A tak žena nemá důvěru v tuto zavile ničivou sílu.

Nejenže neví, co je skutečná činnost, schopná změnit tvář světa, ale je také uprostřed tohoto světa ztracena jako v nesmírné a matné mlhovině. Pramáno dovede užívat mužské logiky. Stendhal řekl, že s ní dovede zacházet tak obrátně jako muž, dožene-li ji k tomu potřeba. Ona však vůbec nemá příležitost, aby tohoto ná-

stroje používala. Sylogismus nepomáhá k tomu, aby se podařila majonéza nebo aby dítě přestalo plakat; mužské uvažování má daleko ke skutečnosti, s níž ona má zkušenost. A poněvadž žena nic *nedělá*, neznamená její myšlení, jež nevyústuje v žádný záměr, v království mužů nic víc než snění; poněvadž není účinné, uskutečňující, nemá smysl pravdivosti; žena má co dělat pouze s obrazy a se slovy: proto jí nedělá potíže přijímat zcela protichůdná tvrzení zároveň; pramálo se stará o to, aby objasnila záhady a tajemství oblasti, jež je v každém směru mimo její dosah. Spokojuje se v tom směru se strašlivě neurčitými znalostmi a vědomostmi; plete si politické strany, myšlenkové směry, ale i místa, lidi a události; má v hlavě podivný zmatek. Není to však koneckonců její věc, vidět do toho jasně: naučila se přijímat mužskou autoritu, vzdává se tedy za sebe kritizování, zkoumání a posuzování a přenechává je vyšší kastě. Proto se jí mužský svět jeví jako transcendentní skutečnost, absolutno. „Muži dělají bohy,“ říká Frazer, „a ženy je zbožňují a klanějí se jim.“ Muži si nemohou s plným přesvědčením kleknout před modlami, které sami vymyslíli. Ale ženy, když na své cestě dojdou k těmto velkým sochám, vůbec nepomyslí na to, že by je byla něčí rukou vytvořila, a pokorně se jim koří.¹ Zejména se jim líbí, když Řád a Právo jsou ztělesněny v jedné vedoucí postavě. Na každém Olympu je svrchovaný bůh; magická podstata mužství musí být shrnuta v jediném pravzoru, jehož pouhými neurčitými odlesky jsou otec, manžel nebo milenec. Je poněkud komické, když se říká, že kult, který vzdávají tomuto velkému totemu, je sexuální; pravda však je, že ženy v něm nacházejí naplnění své dětské touhy po sebeodevzdání a zbožňování. Francouzští generálové Boulanger, Pétain, de Gaulle vždycky měli na své straně hlasy žen; vzpomeňme také na rozechvělé pero žurnalistek z L'Humanité, jímž kdysi horovaly pro Tita a jeho krásnou uni-

¹ Srov. J. P. Sartre, *Les Mains sales* (Špinavé ruce). „Hoederer: Jsou tvrdohlavé, myšlenky dostávají a berou už hotové a potom v ně věří jako v Pánaboha. Myšlenky děláme my a známe jejich kuchyni; proto si také nikdy nejsme docela jisti, že máme pravdu.“

formu.² Generál, diktátor s orlím pohledem, výrazná brada, to je nebeský otec, jak si ho žádá vesmír, vážný, absolutní ručitel za všechny hodnoty. Úcta, s níž ženy vzhlížejí k hrdinům a k mužským zákonům, pramení právě z toho, že nemají vliv na běh věcí a jsou nevědomé. Jejich uctívání není založeno na úsudku a přesvědčení, nýbrž je to akt víry: víra čerpá svou fanatickou sílu z té skutečnosti, že není věděním: je slepá, vášnivá, zatvrzelá i tupá a hloupá: kde je, tam je bezvýhradná, i proti rozumu, proti historii a proti všem opačným důkazům. Toto zavilé uctívání může podle okolností nabýt dvojí podoby: žena se vášnivě přimkne buď k obsahu zákona, nebo k pouhé jeho prázdné formě. Patří-li k privilegované elitě, která má prospěch z daného společenského řádu, chce, aby byl neotřesitelný, a je naprosto nekompromisní. Muž ví, že může zavést jiné zřízení, jinou etiku, jiný zákoník, chápe sám sebe jako transcendentci, a proto pohlíží i na historii jako na dění; i největší konzervativce ví, že určitý vývoj je osudový a že mu musí přizpůsobit své jednání a myšlení. Žena se nepodílí na historii, a proto také nechápe její nezbytnosti; nedůvěřuje budoucnosti a chtěla by zastavit čas. Kdyby měly být svrženy modly, jež nastolil její otec, její bratr nebo manžel, zuřivě by je bránila, protože by si nijak nedovedla představit, že by nebe mohlo být zase obsazeno jinými. V době války Severu proti Jihu žádný Jižan nebyl! tak vášnivě pro otroctví jako ženy; v Anglii za burské války a stejně i ve Francii v boji proti Komuně si nejzuřivěji vedly ženy; svou nečinnost se snaží vyrovnat intenzitou citů, jež stavějí na odív; po vítězství se vrhají na poraženého jako hyeny; v případě porážky odmítají zatrpkle jakékoli vyrovnání a smír; poněvadž jejich myšlenky jsou pouhý postoj, bývá jim často lhostejné, že hájí věc zcela ztra-

² „Při generálově průjezdu se publikum většinou skládalo z žen a dětí“ (Les Journaux v srpnu 1948 o cestě do Savojska). „Muži generálovu projevu tleskali, ale ženy se vyznačovaly nadšením. Byly mezi nimi i takové, jež byly přímo u vytržení, tleskaly skoro každému slovu a provolávaly slávu s tak vášnivým zanícením, že jim tváře zrudly jako vlčí máky.“ (Aux Écoutes, 11. dubna 1947.)

Uřeno pouze pro studijní účely

cenou: jsou legitimistkami v roce 1914, hájí carismus roku 1949. Muž je v tom někdy s úsměvem povzbuzuje: líbí se mu, když vidí ve fanatické podobě totéž přesvědčení, jež sám vyjadřuje s větší umírněností a rozvahou; ale někdy ho také jímá zlost, když vidí, jak hloupým a paličatým způsobem ženy znetvořují jeho myšlenky.

Tuto nesmiřitelnou tvář ukazuje žena pouze v civilizačních a třídách silně sjednocených. Poněvadž však její víra je slepá, respektuje zákon vůbec prostě proto, že je to zákon; když se zákon změní, přenesení všechen svůj respekt na nový; v očích žen je právo tam, kde je síla, protože práva, jež ženy přiznávají mužům, jsou podložena jejich silou; proto když nastane pád nebo rozklad určité společnosti, vrhají se ženy první vítězům k nohám. Všeobecně řečeno, přijímají to, co je. Jedním z rysů, které je charakterizují, je rezignace, odevzdanost. Když byly vykopány lidské postavy z popelu Pompejí, poukazovalo se na to, že poloha mužů svědčila o vzpouře, hrozbě proti nebi nebo pokusu o útěk, kdežto ženy byly nalezeny skloněné, uzavřené v sebe, s tvářemi k zemi. Ženy o sobě vědí, že jsou bezmocné proti všemu: proti přírodním úkazům jako proti policajům, proti šéfům, proti mužům. „Ženy se narodily pro utrpení,“ říkají o sobě. „Takový je život... nedá se nic dělat...“ Z této odevzdanosti pramení trpělivost, které se muži tak často u nich obdivují. Tělesnou bolest snášejí mnohem lépe než muži; jsou schopny stoické statečnosti, když to určité okolnosti vyžadují: nemají sice mužskou útočnou odvážnost, zato však mnohé z nich osvědčují chladnou vytrvalost v pasívním odporu; dovedou čelit krizím, bídě, neštěstí daleko energičtěji než jejich manželové; respektují ve všem trvání, a nedají se tedy zviklat úspěchem a nedočkavostí, svůj čas neměří; v tom, čemu věnují své klidné a jednosměrné zaujetí, dosahují někdy překvapivých úspěchů. „Co chce žena, chce Bůh,“ říká přísloví. Rezignace ušlechtilé ženy nabývá podoby shovívavosti: připouští všechno, nikoho neodsuzuje, protože má za to, že lidé ani věci nemohou být jiní než jsou. Pyšná žena může však z rezignace učinit ctnostnou povýšenost, jako paní Charrièrová, stimuluje ve svém stoicismu. Někdy také z rezignace vyplyne neplodná opatrnost: ženy se snaží vše uchovat, opravit, napravit, ne-

dokážou nic zničit a znovu zřídit. Je jim milejší kompromis a vyjednávání než revoluce. V 19. století byly ženy jednou z největších překážek v úsilí o osvobození dělníků. Kolik strachy poblázněných hospodyněk prosilo manžela, aby nic neriskoval kvůli Floře Tristanové, kvůli Louise Michelové! Měly strach nejen ze stávek, z nezaměstnanosti a bídy — obávaly se, aby revoluce snad nebyla omylem. Je pochopitelné, že když už je nutno se něčemu podrobit a snášet to, dávají spíše přednost tomu, co je známé a zaběhané, než nejistému dobrodružství: raději přijmou hubené štěstí doma než nejisté na cestách. Jejich osud je spojen s osudem věcí, které jsou pomíjivé; když o ně přijdou, přišly o všechno. Pouze svobodný subjekt, trávající na svém navzdory změnám, může s úspěchem čelit každému zhroucení a zkáze; takové útočiště svrchované sebevlády je ženě odepráno. Žena nevěří v osvobození v podstatě také proto, že nikdy nezakusila moc a sílu svobody: svět se jí zdá řízen temným osudem, proti němuž by bylo domyšlivé se postavit. Ona nevytyčila trasy těch nebezpečných cest, po kterých by chtěli, aby šla: je přirozené, že se tam nevrhá s nadšením.³ Otevřete-li jí budoucnost, nebude se už křečovitě držet minulosti: když jsou ženy skutečně připuštěny k činnosti, když v cílech, které se jim výtknou, poznají sebe, pak dovedou být smělé a odvážné jako muži.⁴

Mnohé chyby a nedostatky, které se jim výtýkají, jako průměrnost, malichernost, bázlivost, lakotná šetrnost, lenost, frivolita, servilnost, vyjadřují prostě skutečnost, že jejich obzor je omezený a uzavřený. Žena

³ Srov. Gide, *Deník*. „Krésus nebo žena Lotova: první se opozdí, druhá se ohlédne, což je také druh opoždění. Největší výkřik vášně je tento:

*A kdyby Faidra v Labyrint s vámi šla,
s vámi by našla se, nebo se zničila.*

Alé vášně ji zaslepuje; po pravdě by si už po několika krocích sedla nebo by se chtěla vrátit — nebo by se nakonec dala nést.“

⁴ Tak hluboce se například změnil za poslední století postoj žen z proletariátu; zejména při posledních stávkách v severních dolech prokázaly ženy tolik vášnivé energie jako muži, manifestovaly a bojovaly spolu s nimi.

je smyslná, říká se, libuje si v imanenci; ale napřed do ní byla uzavřena. Otrokyně uvězněná v harému nepochází zalíbení v růžových zavařeninách a v navoňných lázních z nějaké chorobné vášně: musí přece nějak zabít čas; pokud se žena bude dusit v skleníkovém vzduchu gynecea — ať je to veřejný dům nebo měšťácká domácnost — bude rovněž hledat útočiště v komfortu a blahobytu; ostatně jde-li hladově za požitkem, je to velmi často proto, že je o něj připravena; je pohlavně neuspokojena, vydána na pospas mužské drsnosti, „odsouzena k mužským ohavnostem“, a tak se utěšuje smetanovými omáčkami, opojnými víny, sametem, laskáním vody, sluncem, přítelkyní, mladým milencem. Jeví se muži jako tolik „tělesná“, ale to je proto, že její postavení a okolnosti ji přímo nutí, aby přikládala nejvyšší důležitost své živočišnosti. Tělo se u ní neozývá o nic silnější než u muže — jenže ona pečlivě sleduje každý jeho nejmenší šepot a zesluje jej; rozkoš stejně jako prudká, drásající bolest je zdrcujícím vítězstvím bezprostřednosti; prudkou silou okamžiku jsou budoucnost i celý vesmír popřeny: co je mimo tento tělesný plamen, není nic, za této krátké apoteózy není už mrzačena ani o nic zkracována. Ale opakuji ještě jednou: žena přikládá těmto triumfům imanence takovou cenu pouze proto, že imanence je její jediný úděl. Její frivolnost má tutéž příčinu jako její „špinavý materialismus“, přikládá důležitost maličkostem proto, že k velkým věcem nemá přístup: ostatně ty nicotnosti, kterými jsou vyplněny její dny, mají často velmi vážný smysl: musí dbát na svou toaletu, pečovat o svou krásu a půvab, starat se o své vyhlídky. Často se jeví jako líná, netečná, ale zaměstnání, která se pro ni považují za vhodná, jsou stejně prázdná jako pouhé mrhání času; je povídavá a psavá, ale tím stejně jen zastírá svou nečinnost: činy, které nemá možnost konat, nahrazuje slovy. Ve skutečnosti však umí být stejně aktivní, účinnivá, mlčenlivá i asketická jako muž, jakmile je zapojena do podnikání hodného lidské bytosti. Žena bývá též obviňována, že je servilní. Říká se, že je vždycky ochotna lehnout si svému pánu k nohám a líbat ruku, která jí udeřila; je pravda, že jí chybí skutečná hrdost. Rady, které uděluje „Rádce lásky“ klamaným manželkám a opuštěným milenkám, jsou inspirovány jen

duchem odporu poddajnosti; žena se vyčerpává v nechtutných scénách a potom sbírá drobtý, které jí mužský ráčí ponechat. Ale co si má počít bez mužské opory žena, pro niž je muž jediným prostředkem i jediným důvodem a smyslem života? Je opravdu nucena spolknout všechna pokušení; jako otrokyně nemůže mít smysl pro „lidskou důstojnost“; je pro ni dost, když se jí nějak podaří „vytrhnout si trn z nohy“. A konečně, je-li tak „přízemní“, je-li taková nízcce utilitářská „kuchyňka“, vždyt ji uvázali tak, že musí celý život vařit a mýt nádobí a práť špinavé prádlo: z toho přece nemůže nabýt smyslu pro velikost. Musí zajistit jednotvárné opakování života v jeho skutkové souvislosti: je přirozené, že i ona pak opakuje a stále začíná znovu bez jakéhokoli vynalézání, až se jí zdá, že se všechno stále točí dokola, aniž to kam vede; stále se něčím zaměstnává a nikdy nic *nedělá*; odcizuje se tedy do toho, co *má*; tato její závislost na věcech, důsledek té závislosti, v níž ji drží muž, vysvětluje její opatrné hospodaření i její lakomství. Její život není zaměřen k nějakým cílům. Vyčerpává se tím, že vyrábí nebo udržuje věci, které nejsou nikdy ničím jiným než prostředky: pokrmy, šaty, domácí potřeby; jsou to nepodstatné mezičlánky mezi animálním životem a svobodnou existencí; jediná hodnota, která se vztahuje na nepodstatný prostředek, je užitečnost; a na úrovni užitečnosti hospodyně žije, a dokonce i sobě samé lichoťi, že je užitečná svým blízkým. Ale žádná existující bytost se nemůže spokojit s úlohou nepodstatného: udělá okamžitě z prostředků účel — jak to vidíme třeba u politiků — a hodnota prostředků se v jejích očích stává hodnotou absolutní. A tak užitečnost kraluje na nebi hospodyně výše než pravda, krása a svoboda; a ona z této své perspektivy pohlíží na celý vesmír; proto přijímá aristotelskou morálku zlaté střední cesty, prostřednosti. Jak by bylo možno najít v ní smělost, zápal, odříkání, velikost? Tyto vlastnosti se objevují pouze tehdy, když svobodný člověk letí tryskem vstříc otevřené budoucnosti a vyniká tak nad vše dané. Zavrou ženu do kuchyně nebo do budoáru, a pak se diví, že její obzor je omezený; přistříhnou jí křídla, a vyslovují politování, že nedovede létat. Umožněte jí budoucnost — pak nebude nucena trčet v přítomnosti.

Stejně nedůsledné je, když se ženě uzavřené v mezích svého já nebo svého krbu vytýká narcismus a sobectví s celým tím doprovodem ješitnosti, nedůtklivosti, zlovolnosti atd. Odejme se jí každá možnost konkrétního sdělení, styku s druhými; nemá možnost poznat z vlastní zkušenosti volání ani dobrodiní solidarity, protože je odloučena a zcela pohlcena rodinou; nelze tedy od ní očekávat, že se bude překonávat v zájmu obecného blaha. Uminěně se zahradí v té jediné oblasti, která je jí známá a blízká, kde může mít jakýsi vliv na věci a kde nachází vratkou sice, ale přece jen nějakou svrchovanost.

Marně však zavírá dveře a zatahuje záclony na oknech; nenachází u svého krbu naprostou bezpečnost; přepadá ji ten mužský svět, který ona z dálky obdivuje, aniž se odvažuje do něho vkročit; a právě proto, že je neschopna jej pochopit prostřednictvím techniky, přesně logicky a učených vědomostí, cítí se obklopena nebezpečnými tajemstvími jako dítě nebo primitiv. Přenáší sem své magické pojetí skutečnosti: běh věcí se jí zdá osudový, a přece se může stát všecko; špatně rozlišuje možné od nemožného, je ochotna věřit čemukoli, přijímá a šíří kdejaký tlach a vyvolává paniku; i v období klidu je samá starost; podobně jako člověk, který se v noci nemohoucně zmítá v polospánku a děsí se té jiné, přízračné podoby, kterou dostávají věci kolem něho, děsí se žena, odsouzená k pasivitě, budoucnosti, která je pro ni zaplněna strašidly války, revoluce, hladu a bídy; poněvadž nemůže jednat, bojí se. Pustí-li se manžel nebo syn do nějakého podnikání nebo jsou-li strženi nějakou událostí, berou na sebe celé riziko: jejich plány a hesla, jichž uposlechl, rýsují jim v temnotách jasnou cestu; ale žena se zmítá v matné a matoucí noci. „Dělá jí to starost“, protože sama nedělá nic; v představách mají všechny možnosti stejnou skutečnost: vlak se může vykolejit, operace se může nezdařit, obchod se může zhroutit; a ve všech těch pochmurných představách se ve skutečnosti marně snaží zahnat přízrak své vlastní nemohoucnosti.

Tato věčná ustaranost obráží a prozrazuje její nedůvěru k danému světu; ten se jí zdá samá hrozba, může se kdykoli rozpadnout v temných katastrofách — a

v podstatě je to jen proto, že se v něm necítí šťastna. Většinu času se nemůže odhodlat, aby už konečně rezignovala; dobře ví, že to, co se s ní děje, děje se proti její vůli; je ženou, aniž se jí kdo ptal, zdali jí chce být; vzpoury se neodváží; podrobuje se jen nerada; její postoj je neustálá výčitka. Všichni, k nimž chodí ženy se svými důvěrnostmi, lékaři, kněží, sociální pracovnice, vědí, že ženy jsou obvykle samá stížnost a nářek, přítelkyně si mezi sebou stýskají každá na své vlastní trápení a všechny dohromady na nespravedlnost osudu, na svět a na všechny muže vůbec. Svobodný jedinec vyčítá nezdary jenom sobě, jen na sebe se pro ně zlobí, bere je na sebe: u ženy se však všechno děje vinou druhého, cizí vinou, vždycky je někdo odpovědný za její neštěstí. V zuřivém zoufalství odmítá jakýkoli lék; nic nepomůže nabízet nějaké řešení ženě, která si umínila naříkat: nic jí není přijatelné. Chce prožívat svou situaci přesně tak, jak jí vidí: v bezmocném hněvu. Nabídnou jí změnu, a ona spíná ruce k nebi: „To by tak ještě scházelo!“ Ona ví, že její trápení je hlubší než ty záminky, které si pro ně bere, a že jedno opatření nebo lék nestačí, aby ho byla zbavena: s hněvem a výčitkou se postaví proti celému světu, celému světu zazlívá, že byl stvořen bez ní a proti ní. Od doby dospívání, ba od doby dětství protestuje proti svému postavení; slibovali jí, že si v budoucnu všechno vynahradí, ujišťovali jí, že když se vdá a složí své naděje do rukou muže, bude jí to stokrát vráceno; a ona se teď cítí oklamána a podvedena a obviňuje celý mužský svět. Její hořké zášti směřuje proti závislosti: když člověk všechno dá, nikdy za to dost nedostane. Žena však zároveň potřebuje mužský svět respektovat, vážit si ho; cítila by se v nebezpečí, bez střechy nad hlavou, kdyby popírala svět jako celek; a proto zaujme manicheistický postoj, který jí talké vnuká její hospodyňská zkušenost. Jedinec, který jedná, uznává, že stejně jako každý jiný člověk je odpovědný za dobro i zlo, ví, že na něm je, aby stanovil cíle a aby je prosadil; spravedlnost a nespravedlnost, zisk a ztráta jsou nerozlučně navzájem spojeny. Ale ten, kdo je pasivní, staví se sám mimo hru a nechce být jen v myšlenkách klást mravní otázky: dobro má být uskutečněno, a není-li to tak, je to chyba, za kterou je třeba viníky potres-

tat. Žena si stejně jako dítě představuje dobro a zlo podle jarmarečních obrázků; manicheismus uklidňuje duši, poněvadž ji zbavuje úzkosti z rozhodování; volit mezi zlem a menším zlem, mezi okamžitým ziskem a větším prospěchem v budoucnosti, musí sám rozhodnout, co je porážka a co vítězství, to vše znamená vzít na sebe strašlivé riziko; pro manicheistu je dobré zrna zřetelně odlišné od koukolu a koukol se prostě vytrhne; prach a špína se odsuzují samy a čistota je naprosto bez poskvrny; vyčistit znamená vymést odpadky a bláto. A tak žena myslí, že „vším jsou vinni“ židé nebo svobodní zednáři nebo bolševici nebo vláda; je vždycky proti někomu nebo něčemu; v protidreyfusovské kampani byly ženy ještě daleko zuřivější než muži; nevědí vždycky, kde vězí ten zlý duch, ale od „dobré vlády“ očekávají, že jej vyžene a vymete, jako se vymetá smetl z domu. Pro zapálené gaullistky je de Gaulle králem metařů; představují si ho se smetákem a hadrem v ruce, jak se ohání a činí, aby dal Francii „do pořádku“.

Ale tyto naděje směřují vždy do neurčité budoucnosti. Zlo zatím dál provádí na dobrou své ničivé dílo, a poněvadž židy, bolševiky a svobodné zednáře žena nemá po ruce, hledá aspoň někoho odpovědného, proti němuž by mohla obrátit své rozhořčení: oblišenou vyhlédnutou obětí bývá manžel. V něm je ztělesněn mužský svět, jeho prostřednictvím si mužská společnost ženu vzala, zklamala ji a podvedla; on odpovídá za to, jak to na světě chodí, a když se věci obrátí k horšímu, je to jeho vina. Když se muž navečer vrátí domů, žena si mu stěžuje na děti, na nákupy, na hospodářství, na drahotu živobytí, na svůj revmatismus a také na počasí: a chce, aby se tím vším cítil vinen. Často mívá zvláštní důvody, proč mu to nebo ono má za zlé, ale on je vinen především tím, že je muž. On sice také může mít své nemoci a starosti, ale „to je něco jiného“; on je privilegovaný a to žena neustále cítí jako nespravedlnost. Je zajímavé, že nepřátelství a zášť, které žena pocituje vůči manželovi nebo milenci, spíše jí k němu ještě více poutá, než od něho vzdaluje. Muž, který si zošklivil nebo znenáviděl ženu nebo milenkou, vždycky hledí, jak by se od ní dostal nebo jak by se jí zbavil: ale ona chce mít muže, kterého nenávidí, v rukou, aby mu to dala pocítit. Stě-

zovat si a nařikat neznámá zbavit se trápení nebo zla, nýbrž libovat si v něm; největší útěchou ženy je dělat ze sebe mučednici. Život a muži jí přemohli: změnil tedy tuto porážku ve vítězství. A proto se tak snadno a s úplnou rozkoší oddává slzám a zuřivým scénám, stejně jako kdysi v dětství.

Snad proto, že její život se odehrává stále na pozadí bezmocné vzpoury, má žena k pláči tak blízko; má snad také fyziologicky menší kontrolu nad nervovým systémem než muž; také její výchova ji tak usměrnila, aby se všemu poddávala: hraje tu jistě velkou úlohu i dobová móda, vždyť ještě také Diderot a Benjamin Constant prolévali celé potoky slz, ale teď už se muži odnaučili plakat, zvyk jim to zakazuje. Žena je vždycky připravena předvést svůj nezdar před očima světa, protože se s ním nikdy nedovede otevřeně vypořádat a přijmout jej. Muž se před světem přízná; ani neštěstí nezmění jeho postoj, bude mu čelit, „nepoddá se tomu“, kdežto ženě stačí i malé nesnáze, aby znovu v sobě objevila nepřátelství k celému světu za svůj nespravedlivý osud. Vrhá se pak do svého nejjistějšího útočiště, do sebe samé: ta teplá vlhkost na jejích tvářích, to pálení v očích, to je citelná přítomnost její bolavé duše; slzy, něžně hladící kůži a trošičku slané na jazyku, jsou opravdu jemným i trpkým pohlazením; tváře hoří, jak se po nich řine ta čistounká voda; slzy jsou nářkem i útěchou, horečkou i uklidňující svěžestí. Jsou také znamenitým alibi; ve své bouřlivé prudkosti, v poryvech vzlyků a ve vlnách štkání proměňují ženu v plačící fontánu a v bouřlivé nebe; už nevidí na oči, mlha ji obestírá: už v nich není ani pohled, rozplývají se v dešti; a takto oslepená žena se vrací k pasivitě přírodních věcí. Chtějí ji mít poraženou: utopí se tedy ve své porážce; klesá ke dnu, tone v moři svých slz, uniká muži, který se na ni bezmocně dívá jako na vodopád. Podle jeho soudu je to od ní neloajální: ale ona si myslí, že ten boj je neloajální od samého začátku, protože k němu nemá v rukou žádnou účinnou zbraň. Utíká se tedy zase k magickým piklům. A skutečnost, že její vzlykání přivádí muže z míry, je pro ni dalším důvodem, aby plakala tím vášnivěji.

Když slzy nestačí, aby vyjádřily její vzpouru, sehraje

scény, jejichž neodůvodněná a nesouvislá prudkost přivádí muže ještě více z míry. Jsou některá sociální prostředí, kde muž pak ženě opravdu nabije; v jiných však, právě proto, že on je silnější a že jeho pěst je docela účinný nástroj, není mu násilí dovoleno. Ale žena se jako dítě oddává symbolickému běsnění: vrhne se na muže, poškrábe jej a udělá ještě horší věci, jenže to všechno je pouhé gesto. Ale především si v těchto nervových krizích ráda hraje na odmítání, které nemůže konkrétně uskutečnit. Její křečovitě projevy nemají jenom fyziologickou příčinu: při nich se obrací dovnitř energie, které se ve světě nepodařilo uchopit žádný objekt, je to zmarnění všech sil negace, jež byly probuzeny situací. Matka mívá málokdy nervové záchvaty, protože dokud jsou děti menší, může dětem nabít a potrestat je: avšak vůči dospělému synovi, vůči manželovi nebo milenci, na něž jinak nemůže, uplatňuje zuřivé zoufalství. Hysterické scény Sofie Tolsté jsou toho příkladem. Nelze zajisté schvalovat, že se nikdy nesnažila pochopit manžela, a její deník ji také neukazuje jako šlechetnou, citlivou, upřímnou ženu, nejví se nám vůbec jako vábná postava; ale ať byla v nepravu nebo měla své důvody, nic to nemění na hrůze její situace: po celý život musila za ustavičných výčitek snášet manželská objetí, mateřství, samotu a způsob života, jaký jí manžel vnucoval: když nová rozhodnutí Tolstého zhoršila konflikt k nesnesení, byla beze zbraně proti nepřátelské vůli, které se vzpírala v celé své bezmocnosti; a tak začaly komedie, kterými to vše odmítala — předstírané sebevraždy, předstírané útky, předstírané nemoci atd., nesmírně nepříjemné pro celé její okolí a pro ni vyčerpávající: nevidíme však vůbec, že by byla měla jiné východisko, když přece neměla žádný pozitivní důvod, aby své vzpurné city umlčela, a žádný účinný prostředek, aby je vyjádřila.

Je jedno východisko, které je ženě otevřeno, když došla až na vrchol odmítání: sebevražda. Ale zdá se, že ho používá méně často než muž. Statistiky jsou zde nejednotné a dvojsmyslné:⁵ počítáme-li zdařilé sebevraždy, pak muži mají vrch; ale pokusů o sebevraždu je více

⁵ Viz Halbwachs, *Les causes du suicide* (Příčiny sebevraždy).

u žen. Snad proto, že je uspokojí už komedie: častěji sebevraždu *hrají*, méně často ji opravdu *chtějí*. Zčásti snad proto, že se jim přičí surové prostředky: skoro nikdy nepoužívají ostrých nebo střelných zbraní. Mnohem raději se utopí, jako Ofélie, projevující tak příbuznost ženy s pasivní a jako noc temnou vodou, v níž by se život mohl pasivně jakoby rozplynout. Vcelku tu vidíme dvojakost, na kterou jsem už upozornila: žena není upřímná, nechce doopravdy opustit to, čím zhrdá a co nenávidí. Hraje si na roztržku, ale nakonec zůstane u muže, který způsobil její utrpení; předstírá, že dává sbohem životu, který je jí těžký, ale poměrně zřídka se doopravdy zabije. Nemá zálibu v definitivních řešeních: protestuje proti muži, proti životu, proti své situaci, ale aby se tomu vymkla a unikla, to neudělá.

Je mnoho ženských projevů, které musíme hodnotit jako protest. Žena klame manžela mnohem častěji ze vzdoru než pro své potěšení; bude lehkomyšlná a bude mužovi rozhozovat peníze právě proto, že on je meto-
dický a šetrný. Nepřátelé žen se posmívají, že žena „přijde vždycky pozdě“, a domnívají se, že nemá smysl pro přesnost. Viděli jsme však, jak ochotně a poslušně se ve skutečnosti dovede přizpůsobit času. Její opoždění bývá uvážlivě úmyslné. Některé kokety se domnívají, že tak vydráždí mužskou touhu a že si dodají větší ceny; avšak tím, že přinutí muže nějakou tu chvilku čekat, žena vlastně protestuje proti dlouhému očekávání, kterým je celý její život. V jistém smyslu je celá její existence očekáváním, protože je uzavřena v temnotách imanence a nahodilosti a protože její ospravedlnění je vždycky v ruku druhého; žena čeká na zdvořilosti a poklony, čeká na úsudek mužů, čeká na lásku; očekává vděčnost a chválu od manžela nebo od milence, očekává od nich zdůvodnění své existence, svou hodnotu i samo své bytí. A očekává od nich prostředky k životu; ať má v ruce šekovou knížku anebo dostává od manžela týdně či měsíčně určitý obnos, je to manžel, kdo dostává plat nebo přídavek, aby ona mohla zaplatit kupci nebo si koupit nové šaty. A čeká také na něho, až přijde. Její hospodářská závislost ji dává mužům zcela do rukou; žena je pouze jedním prvkem mužského života, kdežto muž je celý její život; manžel má

své zaměstnání a zájmy mimo rodinu, a žena musí snášet jeho nepřítomnost po celý den. A milenec — i když je vášnivý — také rozhoduje o odloučení a setkání podle svých závazků. Na lůžku žena očekává, že ji muž požádá, očekává — a někdy s úzkostí — jeho vlastní rozkoš. To jediné, co může za to udělat, je přijít pozdě na schůzku, kterou určil milenec, nebýt hotova v tu hodinu, kterou stanovil manžel. Tím dává najevo, že i její zaměstnání je důležité, hlásí se o svou nezávislost, na chvíli se opět stává podstatným subjektem, jehož vůli ten druhý pasivně snáší. Ale je to nesmělá pomsta; ať nechává muže dívat se na hodinky sebeúporněji, nikdy tím nevyrovná ty nekonečné hodiny, kdy musí vyčkávat, doufat a potom se podrobovat tomu, co si muž zamane.

Všeobecně řečeno, ačkoli žena zhruba uznává svrchovanost mužů, přijímá jejich autoritu a uctívá jejich modly, přece jen bude postupně, krok za krokem, popírat jejich vládu; z toho pramení ten proslulý „duch odporu“, který se ženám často tolik vytýká. Poněvadž nemá samostatnou oblast, nemůže postavit pozitivní hodnoty a pravdy proti těm, jež zastávají muži, a proto může pouze popírat. Její negace je více nebo méně systematická, podle toho, kolik je v ní úcty a kolik záští. Ale pravda je, že zná všechny trhliny mužského systému a že je bez rozpaků odhaluje.

Ženy nemají přístup k světu mužů, protože jejich zkušenost jim nedává možnost naučit se užívat logiky a techniky: naopak zase moc mužských nástrojů končí na hranicích ženské oblasti. Je celý světadíl lidské zkušenosti, který se muž rozhodl vědomě neuznávat, protože se mu nedaří postihnout jej *myšlenkou*; a právě tuto zkušenost žena *žije*. Inženýr, který je tak přesný, když rýsuje své plány, chová se doma jako polobůh: stačí slovo, a je prostřeno k jídlu, košile jsou vyžehleny, děti jsou zticha; a plození je akt rychlý jako Mojžišův úder hůlkou do skály; vůbec se těm zázrakům neví. Pojem zázraku se liší od ideje kouzla, magie; vkládá do souvislosti rozumně uspořádaného světa radikální diskontinuitu událostí bez příčiny, o kterou se rozbíjí každá myšlenka, kdežto magické jevy jsou spojeny s tajnými silami, jejichž souvislé, ustavičné působení může při-

slušně vnímává mysl postihnout — i když jim nerozumí. Novorozeně je zázračné pro otce demiurga, magické pro matku, jež cítila ve svých útrokách jeho růst. Zkušenost muže je srozumitelná, má však díry; zkušenost ženy je v daných mezích temná, ale úplná. Tato neprůhlednost činí ženu těžkopádnou; zdá se jí, že ve svých vztazích k ní to má muž snadné: je to snadnost diktátorů, generálů, soudců, byrokratů, zákonodárců a abstraktních zásad. Právě toto bezpochyby chtěla říci ta hospodyně, která si jednoho dne povzddechla, krčíc rameny: „Ti muži, těm to vůbec nemyslí!“ Ženy také říkávají: „Muž, ten nic neví. Životu nerozumí.“

Je pochopitelné, že z této perspektivy žena odmítá mužskou logiku. A nejen proto, že tato logika nesouhlasí s její zkušeností; žena také ví, že rozum se v rukou mužů stává potměšilou formou násilí, jejich nezvratná tvrzení jsou k tomu, aby ji oklamala a podvedla. Chtějí ji uzavřít v dilematu: buď souhlasíš, nebo jsi proti. Jménem celého systému přípustných zásad musí žena souhlasit; když odmítne, odmítá celý systém, něco takového si však nemůže dovolit. Nemá prostředky, aby si vytvořila jinou, novou společnost, a k dané společnosti nepřihlula. A tak na půl cestě mezi vzpourou a otroctvím rezignuje před mužskou autoritou. Pokaždé je znovu třeba násilí, aby přijala a nesla důsledky svého vratec nejistého podrobení. Muž jde za chimérou družky, která by byla jeho otrokyní ze svobodné vůle; chce, aby ho uznávala tak samozřejmě jako dokázanou poučku; ale žena ví, že on sám zvolil postuláty, na něž navěsil své všemocné dedukce; pokud se nevyhýbá diskusi o tom, aby mohla vyslovit své pochybnosti, muž jí snadno zavře ústa, avšak nepřesvědčí ji, protože ona prohlédla jeho zvlí. Obviní ji tedy podrážděně z tvrdohlavosti a ne-logičnosti: a ona odmítá hrát tuto hru, protože ví, že je to hra s falešnými kostkami.

Žena nemyslí pozitivně, že pravda je *jiná*, než prohlašují muži: spíše připouští, že pravda vůbec *není*. Nedůvěru vůči principu identity v ní nevzbuzuje pouze skutečnost života sama, stejně jako pojem příčinnosti nepodvracejí jen magické jevy, jimiž je obklopena: ona právě v srdci mužského světa a v sobě samé jako příslušnici tohoto světa postihuje tu dvojsmyslnost, dvojakost každé

zásady, každé hodnoty, všeho, co existuje. Ví, že mužská morálka, pokud se týká jí, je jen ohromná mystifikace. Muž ji slavnostně omračuje svým zákoníkem ctnosti a cti; ale potichu jí pěkně domlouvá, aby neposlouchala, a dokonce jí za tu neposlušnost zaplatí; bez ní by se celá ta krásná fasáda, za níž se muž schovává, zhroutila.

Muž si rád pomáhá hegelovskou myšlenkou, podle níž občan nabývá mravní důstojnosti tím, že transcenduje k tomu, co je všeobecné: jako jednotlivec má však právo na touhu a na rozkoš. Svě vztahy k ženě klade tedy do té nahodilé oblasti, kde už se morálka neuplatňuje, kde chování je indiferentní. V jeho vztazích vůči mužům jde o hodnoty; tam je svobodnou bytostí mezi jinými svobodnými bytostmi a jedná s nimi podle všeobecně uznávaných zákonů. Ale vedle ženy — a ta byla vynalezena za tímto účelem — přestává být existencí, oddává se přeludu věcí o sobě, staví se na rovinu nepravého; je tyranský, sadistický, násilný, nebo zase dětinský, mazo-chistický, plačtivý; pokouší se uspokojit své tajné tužby, jimiž je posedlý, své mánie; hledá „rozptýlení“, „uvolnění“ ve jménu práv, jichž nabyl ve veřejném životě. Jeho žena je často udivena — jako Tereza Desqueyrouxová — kontrastem vznešeného tónu jeho projevu a jeho chování na veřejnosti s jeho „vytrvalou vynalézavostí potmě“. Hlásá zvýšení populace, ale dává dobrý pozor, aby neměl více dětí, než je mu líbo. Do nebe vychvaluje věrné a ctnostné manželky, ale souseďovu ženu svádí k cizoložství. Muži s velkým pokrytectvím prohlašují, že potrat je zločin, ale přitom jen ve Francii každoročně milión žen přivedou do situace, že si musí dát potrat udělat; často je manžel nebo milenec k tomuto řešení nutí, často zase oba mlčky předpokládají, že v případě nutnosti to žena udělá. Muži klidně počítají s tím, že žena bude k takovému zločinu svolná; její „nemravnost“ je pro harmonii morální společnosti, kterou muži respektují, nezbytná. Nejpádnejším příkladem této dvojakosti je postoj muže k prostituci: poptávka vyvolává nabídku. Prostitutky pohlížejí se znechuceným skepticismem na ty ctihodné pány, kteří hanobí neřest vůbec, ale k svým osobním zálibám projevují velkou shovívavost; přitom dívky, které se živí svým tělem, jsou považovány za zvrhlé a padlé, kdežto muži, kteří

jich využívají, nikoli. Pro ilustraci tohoto smýšlení uvedu případ: koncem minulého století našla policie ve veřejném domě dvě děvčátka, dvanáctileté a čtrnáctileté; došlo k procesu a dívky vypovídaly. Mluvily o svých klientech, a to byli vážení pánové. Když pak jedna otvírala ústa, aby vyslovila jméno, zarazil ji rychle prokurátor: „Neposkvrňte jméno čestného muže!“ Pán, který má řád Čestné legie, zůstává čestným mužem, i když defloroval děvčátko. Má své slabosti, ale kdo je nemá? Kdežto ta dívka, která nepatří k etické oblasti všehomíra — která není ani úředníkem, ani generálem, ani velkým Francouzem, která je pouhým děvčátkem — prohrává svou mravní cenu v oblasti sexuality: ta je zvrhlá, neřestná, špatná, patří do polepšovny. Muž, aniž poskvrní svou vznešenou tvář, může v celé řadě případů za spoluúčasti ženy provádět skutky, které pro ni jsou zneuctvující. Žena prašpatně chápe tyto jemné rozdíly. Ale vidí, že muž nejedná podle zásad, které hlásá, a také po ní žádá, aby jich nebyla poslušna. Nechce to, co říká, že chce. Avšak ona mu také nedává, co předstírá, že mu dává. Bude počestnou a věrnou manželkou — ale potají povolí svým tužbám; bude vzornou matkou — ale pečlivě bude provádět „birth-control“ (kontrolu porodnosti), a když bude třeba, dá si udělat potrat. Něco takového nebude muž na veřejnosti schvalovat, to je pravidlo hry; ale potají bude své ženě vděčen, jednou za to, že ukázala „malou ctnost“, podruhé za to, že nebude mít dítě. Žena je jako tajný agent, kterého zastřelí, když se dá chytit, anebo zahrnou počtami a odměnami, když má úspěch; musí na sebe vzít všechnu nemorálnost mužů; a nejen prostitutka, ale všechny ženy, jež slouží za kanál toho světlého a zdravého paláce, v němž bydlí počestní lidé. Když se potom s nimi mluví o důstojnosti, o cti, o loajalitě, o všech vznešených mužských ctnostech, nelze se divit, že „na to nenaletí“. Uškíbnou se jen, když jim ctnostní muži vyčítají, že jsou zlé, prozřelé komediantky:⁶ dobře vědí, že jim žádné jiné vý-

⁶ „Celý ten vzhled křehotinky a Svaté Netýkavky, nastřádaný celou minulostí otroctví a bez jiné možnosti záchrany a živobytí, než je právě ten nechtěný a svůdný vzhled té, jež čeká na svou chvíli.“ Jules Laforgue.

chodisko nezbyvá. Muž je také „zlištný“, chce peníze, chce úspěch, ale má možnost jich dosáhnout prací. Ženě připadla úloha příživnice; a každý parazit vykořisťuje svého nositele. Žena musí mít muže, aby dostala lidskou důstojnost, aby se najedla, aby se potěšila, aby měla děti; právě službami svého pohlaví si zajišťuje svá dobrodíní; a protože je uzavřena do této funkce, stává se celá nástrojem vykořisťování. Pokud jde o ty lži, nejde mezi ní a mužem o volný obchod, vyjma případ prostituce. Muž sám požaduje, aby hrála komedii: chce, aby byla *Druhá*. Ale každá bytost, ať se jakkoli popírá, zůstává subjektem; a muž chce, aby žena byla objekt: ona se tedy *dělá* objektem. A jakmile dělá, že něco je, koná svobodný čin. A v tom je její prvotní zrada. I ta nej-povolnější, nejpasivnější je ještě vědomím. A když někdy muž postřehne, že žena dávajíc se mu, se na něho dívá a posuzuje ho, stačí to, aby se cítil podveden. Ona přece nemá být nic jiného než věc, která se nabízí, kořist. A ještě vyžaduje, aby jí byla dobrovolně, ze svobodného rozhodnutí; na posteli po ní žádá, aby zakoušela rozkoš. Dokonce i u plotny na ní chce, aby upřímně uznávala jeho svrchovanost, zásluhy a přednosti. Ve chvíli, kdy žena poslouchá, musí tedy předstírat nezávislost, kdežto v jiných chvílích hraje aktivně komedii pasivity. Lže, aby si udržela muže, který jí zajišťuje denní chléb: dělá scény, předvádí veliký pláč nebo zase milostný výlev a nervový záchvat. Lže také, aby se vymkla mužově tyranii, kterou z vypočítavosti přijímá. Muž jí při těch komediích nahrává, protože to vyhovuje jeho vládyčtivosti i jeho samolibosti. A ona obrací proti němu jako zbraň svou přetvářku; tak je její pomsta dvojnásob sladká: tím, že muže klame, vyhovuje svým osobním tužbám a zároveň má požitek z toho, jak ho vodí za nos. Manželka nebo kurtizána předvádějí milostné okouzlení a roztoužení, jež necítí, a potom se s milencem nebo s přítelkyněmi baví prostoduchou ješitností svého hlupáka. „Nejenže nás trápí, ale ještě po nás chtějí, abychom do únavy křičely rozkoší,“ říkají ženy zlostně. V tom svěřování jsou podobné sluhům a služkám, kteří pomlouvají své „pány“. Žena má stejné chyby jako oni, protože je obětí téhož patriarchálního utlačování; je stejně cynická, protože vidí muže zdola,

jako služka vidí své pány. Ale je jasné, že žádný z jejich rysů není projevem zvrhlé povahy nebo zvrhlé vůle. Zračí se v nich určitá situace. „Všude, kde vládne donucovací režim, je faleš a klam,“ říká Fourier. „Prohibice a podloudnictví jsou spolu nerozlučně spojeny, v lásce i v obchodě.“ A muži jsou si tak jasně vědomi, že chyby a vady žen jsou odrazem jejich situace, že ve své snaze udržet hierarchii pohlaví dokonce podporují u svých druhů právě ty rysy, které jim umožňují, aby jimi pohrdali. Manžela nebo milence bezpochyby zlobí nedostatky ženy, s níž žije; ale když mluví o kouzlu ženství všeobecně, nedovede si od něho tyto nedostatky odmyslit. Není-li žena proradná, přelétavá, zbabělá a netečně líná; ztrácí svědomost. V *Noře* líčí Helmer, jak se muž cítí spravedlivý, silný, chápající a shovívavý, když odpouští slabé ženě její dětinské chyby. Také Bernsteinovi manželové (se spoluúčastí autora) se rozněžňují nad ženou zlodějkou, zlostnicí a cizoložnicí; shovívavě se sklánějí a ukazují, jak veliká je jejich mužská moudrost. Američtí rasisté a francouzští kolonialisté si také přejí, aby černocho byl opilý, líný a prolhaný zloděj; tím dokazuje svou nehodnost a dává tak za pravdu svým utlačovatelům; zamane-li si však chovat se čestně a řádně, dívají se na něho jako na buřiče. Chyby ženy tedy rostou, protože žena se nesnaží proti nim bojovat, naopak se jimi ještě zdobí a pyšní.

Žena odmítá zásady logiky, mravní imperativy, je skeptická k přírodním zákonům, nemá prostě smysl pro zobecnování; svět se jí jeví jako zmatený souhrn jednotlivých případů; proto také spíše uvěří tlachům sousedky než vědecké přednášce; má určitý respekt k tištěné knize, ale s tímto respektem jen klouže po stránkách, aniž zachytí obsah. Naproti tomu povídání, které zaslechla v salónu nebo někde ve frontě, nabývá ihned drtivého významu; v její oblasti je všechno magie — a to ostatní, co je mimo ni, je záhada; žena nezná kritérium pravděpodobnosti; ji přesvědčí pouze bezprostřední zkušenost, ať už je to zkušenost vlastní nebo zkušenost druhého, jen když ten druhý umí dost důrazně přesvědčovat. Ona sama je izolována ve své domácnosti, nemůže se aktivně srovnávat s jinými ženami a považuje se proto docela samozřejmě za zvláštní případ. Stále

očekává, že osud a muži udělají v jejím případě výjimku. Mnohem víc než na všeobecně platné úsudky a závěry dá na svá vnuknutí a tušení a ochotně připouští, že jí je seslal Bůh nebo nějaký nejasný světoduch. O určitých neštěstích a příhodách si klidně myslí: „To se mi nemůže stát,“ nebo si zase představuje: „U mne udělají výjimku.“ A ráda chodí všude bez čekání; obchodník zvláště pro ni udělá slevu, strážník ji určitě nechá projít bez propustky; je naučena, aby přeceňovala svůj úsměv, a zapomněli jí říci, že se usmívají všechny ženy. Ne snad, že by se považovala za lepší, než je sousedka: prostě se s nikým nesrovnává. Proto také jen zřídka ji zkušenost přesvědčí o opaku: jednou dvakrát se jí něco nepovede, ale ona z toho pro sebe nevyvodí závěr.

Proto se také ženám nikdy nepodaří solidně vybudovat nějaký „protisvět“, v němž by se mohly postavit proti mužům; tu a tam si na muže všeobecně postesknou, vypravují si postelové historky, vykládají si o porodech, sdělují si horoskopy a recepty kráslicích prostředků. Ale aby si opravdu vybudovaly ten „svět nenávisti“, jak by to chtěla jejich zášť, k tomu jim chybí přesvědčenost; jejich postoj vůči muži je příliš obojetný. Opravdu, muž je pro ně dítě, nahodilá a zranitelná tělo, je to hlupák, obtížný bručoun, malicherný tyran, sobec a ješita; ale je to také hrdina osvoboditel, božstvo, které stanoví hodnoty. Jeho touha je sprostá žádost, být v jeho náručí je zahanbující robota, avšak prudkost a mužná síla je zároveň energií poloboha. Když žena prohlásí nadšeně: „To je muž!“, je v tom náznak sexuální síly i společenského významu muže, kterého obdivuje: v obojím je vyjádřena táž tvořivá svrchovanost. Žena si nedovede představit, že by někdo mohl být velkým umělcem, obchodníkem, generálem, šéfem, a nebyl by zároveň také silným milencem; jeho společenské úspěchy mají vždy sexuální přitažlivost. A naopak zase žena je ochotna uznat za génia toho muže, který jí uspokojí. Přejímá tak ostatně zase mužský mýtus. Pro Lawrence i pro mnoho jiných je phallus živá energie i mužská transcendence. A tak žena může v rozkoších lože spatřovat spojení s duchem světa. Žena tedy zbožňuje mysticky muže a v jeho slávě se ztrácí a znovu nalézá. Rozpor se tu dá snadno odstranit díky mnohosti jedinců, jejichž přirozeností je mužství. Ně-

kteří — ti, které nahodile poznává v denním životě — jsou ztělesněním lidské bídy; v jiných se projevuje lidská velikost. Ale žena dokonce připustí, aby se obě tyto podoby slily v jednu. „Stanu-li se slavnou,“ píše dívka zamilovaná do muže, jež považuje za vynikajícího, „R... si mě určitě vezme, protože to bude lichotit jeho ješitnosti; bude se nadouvat pýchou, až se bude se mnou procházet zavěšen.“ A přitom jej bláznivě obdivovala. Týž jedinec může docela dobře být v očích ženy lakónný, mrzký, ješitný i směšný, a přitom božský; koneckonců i bohové mají své slabosti. U jedince, kterého máme rádi pro jeho prostou lidskost, uplatňujeme náročnou přísnost, která je spojena se skutečnou úctou. Ale žena, která kleká před svým mužem, může se přitom docela dobře chlubit, že „to s ním umí“, že „si s ním dělá, co chce“, shovívavě lichotí jeho „slabým stránkám“, aniž on přitom ztrácí svůj prestiž. To je důkaz, že k němu necítí náklonnost jako k jednotlivé, určité osobě, jak se projevuje ve skutečných činech; slepě se sklání před tou obecnou podstatou, jejíž je její zbožňovaný součástí; možnost, to je ta svatozář, daná a pevná hodnota, která se prosazuje přes všechny malicherné chyby jedince, který je jejím nositelem; na něm vlastně nezáleží; a žena zase naopak žárí na jeho výsadu; ráda mu proto provede nějakou zlomyslnost.

Obojetnost citů, které žena chová k muži, shledáváme i v jejím obecném postoji k sobě samé a k světu; oblast, v níž je uzavřena, je ze všech stran obklopena mužským světem, ale je navštěvována temnými mocnostmi, jejichž hříčkou jsou i muži sami; když se žena spojí s těmito magickými silami, dostane zase ona moc do svých rukou. Společnost si podrobuje Přírodu, ale příroda ji ovládá. Duch se uskutečňuje v životě, ale hasne, jakmile mu život přestane být oporou. Žena se dovolává této změny a přikládá více pravdivosti třeba zahradě než celému městu, onemocnění více než ideji, porodu více než revoluci; usiluje o nastolení království Matky Země, jak o něm sní Bachofen, aby se opět stala podstatou tváří v tvář nepodstatnému. Ale poněvadž i ona je bytost, v níž sídlí transcendence, nemůže tu oblast, do níž je uzavřena, přehodnotit jinak než tím, že ji přemění: propůjčí jí tedy transcendentní rozměr. Muž žije v důsled-

ném vesmíru, kterým je realita přístupná myšlení. Žena však má před sebou skutečnost magickou, která se nedá myšlenkově zvládnout; uniká z ní tedy soukromými myšlenkami bez skutečného obsahu. Místo aby na sebe vzala svou existenci, vyhlíží na nebi čistou Ideu svého osudu, místo aby jednala, vztýčuje v pomyslnu svou sochu, místo aby uvažovala, sní. Tím je dáno, že třebaže je tak „tělesná“, je zároveň i vyumělkovaná, a třebaže je tak pozemská, může být také éterická. Její život probíhá mezi čištěním kastrolů, a přitom je to báječný román; je vazalkou muže, a považuje se za jeho modlu; je ponížena ve svém těle, a pěje hymny o Lásce. Protože je odsouzena k tomu, aby poznávala jen nahodilé skutečnosti života, stává se kněžkou Ideálu.

Tato dvojakost se projevuje také tím, jak žena chápe své tělo. Je to břemeno, hlodá na něm služba lidskému rodu; každý měsíc krvácí, plodí pasívně, není pro ni čistým nástrojem zpracování světa, nýbrž neprůhlednou přítomností; nezajišťuje jí bezpečně rozkoš a samo si způsobuje bolesti, které jí zmítají; je v něm hrozba, žena tuší nebezpečí ve svých „útrokách“. Těsná spojitost vnitřní sekrece s nervovým a sympatickým systémem a jejich působení na svaly a vnitřností působí, že tělo ženy je „hysterické“; má reakce, k nimž se žena nechce znát; ve vzlykotu, křečích, zvracení se jí vymyká a zrazuje ji; je její pravdou nejdůvěrnější, ale zároveň zahanbující, proto ji skrývá. A přece je to také její zázračný dvojník; žena se dívá na své tělo v zrcadle s okouzlením; je pro ni příslibem štěstí, uměleckým dílem, živou sochou; modeluje své tělo, zdobí je a ukazuje. Když se na sebe usměje v zrcadle, zapomíná na svou tělesnou nahodilost; tento obraz zmizí v milostném objetí a v mateřství. Ale když žena o sobě sní, často se diví, že je vysněnou hrdinkou i tímto tělem zároveň.

Příroda jí ukazuje symetricky dvoji tvář: rozpaluje ploutnu, a vybízí k mystickému vytržení. Když se žena stane hospodyní a matkou, vzdává se svých volných toulek po pláních a lesích a místo toho se věnuje poklidnému pěstování ovocné zahrady, ochočí si květiny a dá je do květináčů a do váz: přesto se však ještě dovede nadchnout svitem měsíce a západem slunce. V pozemské zvířené a květeně vidí především potravu a ozdobu, ale

ví také, že v nich koluje míza, v níž je štědrý dar a magické kouzlo. Život není pouze imanence a opakování; má také oslňující světelnou tvář; v kvetoucích loukách se projevuje krásou. Žena je zaslíbena Přírodě plodností svého života, ale cítí, že je také prostoupena duchem, který ji oživuje, svou duší. A poněvadž zůstává neuspokojena a cítí stejně, jako když byla dívkou, svou neúplnost, nedokončenost, bude se také její duše toulat po cestách neurčitě rozběhlých k obzorům bez hranic. Otročí manželovi, dětem a domácnosti, a bude tedy pro ni opojením být sama a svrchovaná mezi pahorky a lesy; pak přestává být manželkou, matkou, hospodyní a je prostě lidskou bytostí; vidí před sebou pasívní svět; jako by se vzpomínala, vzpomíná si, že i ona je vědomá bytost a nezadatelná svoboda. Před tajemstvím vody a vzletem pahorků mizí tlak mužské svrchovanosti; když kráčí vřesem a ponoří ruku do řeky, nežije pro druhého, nýbrž pro sebe samu. Žena, která si ve všem svém zotročení udržela nezávislost, bude v Přírodě horoucně milovat svou vlastní svobodu. Ty druhé tam najdou pouze záminku k distingovaným projevům nadšení a vpodvečer zaváhají, mají-li se oddat extázi duše, nebo se jí vzdát z obavy, že se nachladí.

Ta obojaká příslušnost k světu tělesnosti a k světu „poetickému“ určuje metafyziku a moudrost, k níž se žena víceméně výslovně kloní. Snaží se smísit vjedno život a transcendenci; to znamená, že odmítá karteziánský racionalismus a každé příbuzné učení; je jí dobře v naturalismu podobném naturalismu stoiků nebo novoplatoniků 16. století: nijak neudivuje, že ženy s Markétou Navarskou v čele se staly stoupenkyněmi takové materialistické a zároveň spiritualistické filosofie. Žena je společensky manicheistkou, a má tedy hlubokou potřebu být ontologicky optimistická; činorodá morálka se jí nehodí, protože je jí zakázáno jednat; poddává se skutečnosti jako něčemu danému a to, co je ve skutečnosti dané, musí proto být Dobro; nemůže jí však dojímat takové Dobro, které poznáváme rozumem jako Spinoza nebo výpočtem jako Leibniz. Žena požaduje dobro, které by bylo živoucí Harmonií a do jehož středu by se sama postavila už tím, že žije. Pojem harmonie je jedním z klíčů k ženskému světu: předpokládá dokonalost v ne

Uřeno pouze pro studijní účely

hybnosti, bezprostřední ospravedlnění každého prvku všim i jeho pasivní účast na celku. V harmonickém světě žena takto dosahuje toho, co hledá muž v činnosti: zasahuje do světa, svět si jí žádá, spolupracuje na vítězství Dobra. Ty chvíle, kdy se cítí v souladu s nějakou skutečností, která v klidu spočívá v sobě samé, prožívají ženy jako zjevení: takové okamžiky zářivého štěstí dopřává svým hrdinkám jako nejvyšší odměnu Virginia Woolfová ve *Mrs Dalloway* (Paní Dallowayová) a v *Promenade au Phare* (Procházka pod majákem) a také K. Mansfieldová. Radost z výbuchu svobody je výsadou muže; žena zná celkový dojem úsměvné plnosti.⁷ Je pochopitelné, že prostá ataraxie může nabýt v jejich očích veliké ceny, protože obvykle žije ve stálém napětí, v odmítání, stížnostech, nářku a lítosti; nesmí se jí vyčítat, že se těší z krásného odpoledne nebo sladkého večera. Ale je to klam, hledá-li se v tom opravdové vyjádření skryté duše světa. Dobro není; svět není harmonie a žádný jedinec v něm nemá nutné, jednoznačně určené místo.

Existuje však určité ospravedlnění a nejvyšší kompenzace, které Společnost vždycky byla ochotna ženě dopřát: náboženství. Ženy i lid je potřebují přesně ze stejných důvodů: odsuzuje-li se jedno pohlaví nebo jedna třída k imanenci, je nutno jim poskytnout aspoň přelud transcendence. Pro muže je velmi výhodné, aby všechny zákony, které vytváří, složil na bedra Bohu; a zejména má-li mít nad ženou svrchovanou autoritu, nebude na škodu, když mu tato autorita bude svěřena svrchovanou bytostí. U židů, mohamedánů i křesťanů je muž pánem

⁷ Z celé hromady textů budu citovat tyto řádky Mabel Dodgeové, kde přechod k celkovému vidění světa není výslovný, ale přece dost jasně proniká: „Byl to klidný podzimní den, samé zlato a purpur. Frieda a já jsme třídily ovoce a seděly jsme na zemi mezi hromadami červených jableček. Na chvilku jsme přestaly pracovat. Slunce a úrodná země na nás zářily teplem a vůněmi a jablka byla živými známkami plnosti, míru a hojnosti. Země překypovala mízou, která kolovala také v našich žilách, a my jsme se cítily veselé, nezkrotné a plně bohatství. Na okamžik jsme byly spojeny pocitem, že jsme dokonalé, že si úplně stačíme, pocitem, který občas ženy mívají a který tryská z bohatého a šťastného zdraví.“

z boží milosti; bázeň boží udusí v utlačené každou chuť ke vzpouře. Do té míry lze spoléhat na její víru. Žena pak zaujímá před mužským světem postoj úcty a důvěry: Bůh na nebesích se jí zdá jen o málo vzdálenější než ministr a tajemství geneze je přibuzné tajemství elektrických centrál. Ale žena se tak ráda utíká k náboženství především proto, že náboženství splňuje její hlubokou potřebu. V moderní civilizaci, která — i u ženy — svobodě dává co jí patří, jeví se náboženství mnohem méně nástrojem přinucení než nástrojem mystifikace. Na ženě se už nežadá, aby ve jménu božím přijala svou podřízenost, teď se na ní chce, aby se z vůle boží cítila rovna muži, jemuž je poddána. Tím se odstraňuje i samo pokušení vzburřit se, poněvadž se předstírá, že nespravedlnost byla odstraněna. Žena už nepřichází o svou transcendenci, poněvadž svou imanenci zasvětila Bohu. Zásluhy duší se měří pouze na nebesích, a nikoli podle jejich pozemských výkonů. Na zemi, podle slov Dostojevského, máme vždy jen nějaká zaměstnání: čistíme boty nebo stavíme most, a marnost je to stejná; přese všechno společenské utlačování obě pohlaví jsou si opět rovna. Proto tedy malé děvčátko i dospívající dívka jsou ve zbožnosti nekonečně vroucnější než jejich bratři; chlapce pokořuje božský pohled, který transcenduje jeho transcendenci; zůstat navždy dítětem pod touto mocnou ochranou je mnohem radikálnější kastrace, než jakou ho ohrožuje existence jeho otce. Naproti tomu „věčné dítě“ nachází svou spásu v božím pohledu, vždyť ten dívku proměňuje ve sestru andělů; odstraňuje výsady penisu. Upřímná víra dívek velmi pomáhá vyhnout se jakémukoli komplexu méněcennosti: není ani mužem ani ženou, nýbrž stvořením božím. Proto u mnoha velkých světic nacházíme zcela mužnou pevnost: svatá Brigita, svatá Kateřina Sienská si s velkou smělostí osobovaly právo vládnout světu; neuznávaly žádnou mužskou autoritu, Kateřina dokonce velmi tvrdě řídila své duchovní rádce a Johanka z Arku a svatá Tereza šly svou cestou s neochvějností, kterou nepřekonal žádný muž. Církev dbá na to, aby Bůh ženám nikdy nedovolil vymknout se z poručnictví mužů; výlučně do mužských rukou dala tyto obávané zbraně: možnost nepovolit rozhrěšení a vyobcování z církve. Když Johanka z Arku tvrdošíjně lpěla

na svém vidění, byla upálena. Ale i když žena z vůle boží podléhá mužským zákonům, má v Bohu pevně útočiště proti nim. Tajemství víry popírá mužskou logiku; mužská pýcha se stává hříchem, mužný neklid je nejenom nesmyslný, ale i hříšný. Proč dává jinou podobu světu, který Bůh sám stvořil? Ženská pasivita se stává posvátnou. Žena, která žmolí u plotny svůj růženec, ví, že má blíže k nebi než její manžel, který běhá po politických schůzích. Pro spasení duše není třeba nic zvláštního *dělat*, stačí prostě *žít* a varovat se neposlušnosti. Syntéza života a ducha je dokonána: matka nerodí pouze tělo, nýbrž dává Bohu duši; to je dílo mnohem vyšší než pronikání k nicotným tajemstvím atomu. S pomocí Otce nebeského může žena vysoko vztyčit proti muži slávu svého ženství.

Bůh navrácí ženě nejen její důstojnost vůbec, ale každá žena nachází v jeho nebeské odloučenosti ještě zvláštní oporu; jako lidská osoba nemá velký význam, ale jakmile jedná jménem božího vnuknutí, stává se její vůle svatou. Paní Guyonová říká, že za pomoci jedné jeptišky poznala „co znamená přikazovat Slovem a být poslušna téhož Slova“. Zbožná žena maskuje svou autoritu zbožnou poslušností; ať vychovává děti, řídí klášter nebo organizuje nějakou činnost, je vždy pouze poslušným nástrojem v nadpřirozených rukou; nemůže neposlechnout, neboť by urazila Boha samého. Zajisté ani muži nezhrdají touto oporou; ale není pro ně dost pevná tam, kde musí čelit sobě podobným, kteří se jí mohou rovněž dovolávat: konflikt se pak řeší mezi lidmi. Žena se dovolává vůle boží, aby podepřela absolutnem svou autoritu v očích těch, kteří už od přirozenosti jsou jí podřízeni, aby jí ospravedlnila ve svých vlastních očích. Toto přispění je jí užitečné ne proto, že se zabývá především vztahy k sobě samé — a to i tam, kde se to týká druhého; pouze v těchto zcela niterných sporech může mít nejvyšší mlčení sílu zákona. Ve skutečnosti si žena bere náboženství za záminku, aby uspokojila svá přání. Ať je frigidní, mazochistická nebo sadistická, posvěcuje se, když se vzdává tělesnosti, když si hraje na obět a dusí kolem sebe všechny ruch života; mrzáčí se a ničí a dostává se tak do hierarchie vyvolených; když trápí manžela a děti a když je připravuje o všechno pozemské

štěstí, chystá jim tak místo v ráji. Markéta Kortonská — podle svědectví svých zbožných životopisců — „se tres-tala za to, že zhřešila“, tím, že byla tvrdá k dítěti svého hříchu; napřed nakrmila všechny žebráky, co jich šlo kolem, a teprve potom dala jíst dítěti. Návist k nežádoucímu dítěti bývá až příliš častá; je to tedy výhoda moci se jí oddat se ctnostnou zběsilostí. A žena, jejíž morálka není příliš přísná, dohodne se s Bohem docela pohodlně. Jistota, že rozhrěšení zítra hřích smaže, pomáhá mnohé zbožné ženě přemoci skrupule. Ať už si zvolila asketismus nebo smyslnost, pýchu nebo pokoru, její starost o vlastní spásu jí jen pomáhá, aby se oddala tomu, co má ze všeho nejraději: potěšení zabývat se sama sebou. Naslouchá hnutím svého srdce, špehuje záchvěvy svého těla, ospravedlněna tím, že je v ní přítomna milost, tak jako těhotná žena je ospravedlněna dítětem, které nosí. Nejenže se zkoumá s něžnou bdělostí, ale vypravuje vše také svému duchovnímu rádcí; v dřívějších časech si dokonce mohla dopřát opojení veřejné zpovědi. Vypravuje se, že Markéta Kortonská, aby se potrestala za hnutí ješitnosti, vystoupila na terasu svého domu a začala křičet jako žena, která rodí: „Vstaňte, obyvatelé města, vstaňte a vezměte svíčky a lucerny a pojďte vyslechnout hříšnici!“ A jmenovala všechny své hříchy jeden za druhým, volajíc svou bižu ke hvězdám. Tímto palčivým sebepokořením ukázala svou potřebu exhibice, která je velmi častá u narcisních žen. Náboženství ženě dovoluje zalíbení v sobě; dává jí vůdce, ať je to otec nebo milenec, ochranné božstvo, po němž žena nostalgicky touží; žíví její snění; naplňuje její prázdné hodiny. Ale především potvrzuje řád světa, dává její rezignaci pečeť ospravedlnění, jež jí poskytuje naději na lepší budoucnost v bezpohlavním nebi. Proto jsou ženy ještě dnes v rukou církve tak mocnou kartou a proto je církev tak nepřátelská všemu, co by mohlo usnadnit jejich emancipaci. Ženy potřebují náboženství; a náboženství potřebuje ženy, „skutečné ženy“, aby mohlo trvat dál.

Vidíme, že celkovou „povahu“ ženy, její přesvědčení, její hodnoty, její moudrost, její morálku, záliby i chování vysvětluje její situace. Skutečnost, že transcendentce je jí odepřena, jí obvykle brání v přístupu k nej-

vyšším lidským projevům: k hrdinství, vzpouře, odříkání, vynalézání a tvoření — ty ovšem ani u mužů nejsou tak časté. Je mnoho mužů, kteří tak jako žena jsou uzavřeni v oblasti prostřednosti, nepodstatné průměrnosti; dělník z ní uniká politickou činností, vyjádřením revoluční vůle; ale muži patřící k vrstvám, jimž se právě říká „střední“, se v ní usazují docela vědomě. Úředník, obchodník, byrokrat, který je stejně jako žena odkázán na opakování každodenních prací, je odcizen hodnotami už hotovými, uctívá veřejné mínění a na zemi nehledá nic víc než nějaký ten komfort, není nijak nadřazen své družce; žena peče, vaří, hospodaří a vychovává děti a projevuje v tom více iniciativy a nezávislosti než muž, který se drží předpisů a zvyklostí; on musí každý den poslouchat své nadřízené, nosit nažehlený límec a dbát na své společenské postavení; ona může chodit po bytě v županu, zpívat a smát se se sousedkami; zařídí se, jak se jí líbí, neriskuje mnoho, snaží se lacině dosáhnout určitých výsledků. Žije daleko méně konvenčně a vnějškově než její manžel. Byrokratický svět, jak jej popsal Kafka, ten svět obřadností, nesmyslných gest a bezúčelného chování, je svět ve své podstatě mužský; žena je spjata se skutečností mnohem více; když muž seřadí cifry nebo promění krabičky sardinek v peníze, má v ruce jen abstrakta, ale dítě v postýlce, bílé prádlo, roštěnka jsou věci hmatatelné; a právě proto, že ve stálém shonu kolem těchto konkrétních cílů pocituje žena jejich nahodilost a tím i nahodilost svou, stává se často, že se do nich neodcizuje — zůstává volná pro cokoli jiného. Podniky mužovy jsou projekty a zároveň útky: dá se pohltit svou kariérou, svou osobností; rád dělá důležitého, vážného; ale žena se vzpírá mužské logice a morálce a do těchto pastí se chytit nedá; to právě se na ní tak líbilo Stendhalovi; žena se v pýše nevyhýbá dvojakosti svého postavení; skrývá se za masku lidské důstojnosti; s mnohem větší upřímností odhaluje své nespokojené myšlenky, své city, své spontánní reakce. Proto její konverzace není tak nudná jako projevy jejího manžela, pokud ovšem mluví za sebe, a nikoli jako loajální polovička svého pána; on opakuje takzvané obecné pravdy, slova a fráze, které četl ve svých novinách nebo v odborných časopisech a knihách; ona projevuje

zkušenost omezenou, zato však konkrétní. Proslulá „ženská citlivost“ čpí tak trochu mýtem a trochu komedií; ale je také pravda, že je žena pozornější k sobě i k světu. Po sexuální stránce žije v mužském klimatu, které je drsné; kompenzuje to tím, že má smysl pro „pěkné věci“, což může vést k rozmazlenosti, ale také k delikátnosti; její obor je omezený, a proto jí předměty, které získá, připadají vzácné; neuzavírá je ani do pojmů, ani do záměrů, a právě proto odhaluje jejich bohatost; její touha po úniku se vyjadřuje zálibou v oslavách: okouzluje ji bezdůvodnost kytice, cukrářského výrobku, pěkně upraveného stolu; ráda promění prázdnotu svých volných chvil ve štědrý dárek; miluje smích, zpěv, šperky, drobnosti, a přijímá proto s otevřenou náručí vše, co se chvěje a žije kolem ní — podívanou na ulici, na nebe; pozvání, vycházka jí otvírají nové obzory; muž se většinou neúčastní těchto potěšení — když se vrací domů, veselé hlasy umlkají, ženští příslušníci rodiny se zatváří nudně a slušně, tak, jak to muž vyžaduje. Její samota, její oddělenost vyvolává u ženy akutní smysl pro jedinečnost života; má intimnější smysl pro minulost, pro smrt, pro plynutí času než muž; zajímá se o dobrodružství svého srdce, těla, ducha, protože ví, že to je jediný úděl, který na světě má; a právě že je pasivní, podrobuje se realitě, která ji zaplavuje, mnohem vášnivěji a s větším pathosem nežli muž, kterého pohlcuje jistá citižádost nebo jisté povolání; má čas a chuť vydat se na pospas svým citům, studovat své pocity a určovat jejich smysl. Neutápí-li se její obraznost v marných snech, stává se sympatií; snaží se pochopit druhého člověka v jeho jedinečnosti a vytvořit jej vnitřně v sobě; je schopna opravdové identifikace s manželem, s milencem; učiní svými jeho projekty, jeho starosti, a to tak, že to muž nedovede udělat po ní. Svou úzkostlivou pozornost věnuje celému světu, který se jí jeví hádankou: každá bytost, každý předmět může být odpovědí, a žena se dychtivě dotazuje. Když zestárne, změní se její zklamání očekávání v ironii a v cynismus, který bývá často štavnatý; odmítá mužské mystifikace, vidí nahodilý, absurdní, bezdůvodný rub imponantní stavby zbudované muži. Závislost jí zakazuje objektivitu, ale vynucená odanost u ní občas vede k opravdové ušlechtilosti; zapírá

Uřeno pouze pro studijní účely

sama sebe ve prospěch muže, milence, dítěte, přestává myslet na sebe, celá je věnováním, darem. Protože je špatně přizpůsobena mužské společnosti, musí často svůj způsob chování stanovit sama; méně se může spokojovat s hotovými recepty, stereotypy; je-li ženou dobré vůle, je v ní neklid, který se mnohem více blíží původní opravdovosti než napohled důležitá jistota jejího manžela.

Ale tyto výhody před mužem může mít žena jen za tu cenu, že odmítne mužovy mystifikace. Ženy, které patří k hořením třídám, účastní se se zápallem všeho, co pášou jejich páni, protože jim záleží na výhodách a prospěchu, který jim zaručují. Zkušenost ukazuje, že příslušnice velké buržoazie vždycky hájily své třídní zájmy ještě s větší tvrdohlavostí než jejich manželé; bez rozpaků jim obětují autonomii svých lidských bytostí; udusí v sobě každou myšlenku, každý kritický soud, každý samočinný rozběh; papouškují názory, ztotožňují se s ideálem, který jim vnucuje mužský kodex; veškerá upřímnost zhynula jak v jejich srdci, tak dokonce i v jejich obličejích. Žena v domácnosti nachází ve své práci, v péči o děti jakousi nezávislost; odtud se bere její omezená, ale konkrétní zkušenost; naproti tomu žena „obsluhovaná“ ztrácí každý vliv na svět, žije ve snách a abstrakcích, v prázdnu. Dosah myšlenek, které vyznává, je jí neznám; slova, kterými hájí, ztratila u ní všechn smysl; finančník, průmyslník, někdy i generál bere na sebe náhamu, starosti, podstupuje riziko; své výsady si kupují nespravedlivě lacino, ale aspoň za ně ručí svou osobou; jejich manželky výměnou za všechno, co dostávají, nedávají a nedělají pranic, a tím slepější je jejich víra ve vlastní nezadatelná práva. Jejich nadutá arogance, radikální neschopnost, tvrdošíjná nevědomost činí z nich nejzbytečnější, nejprázdnější bytosti, jaké kdy lidstvo vytvořilo.

A tak je tedy neméně absurdní, mluví-li se o „ženě“ vůbec, než mluví-li se o věčném „muži“. A dá se pochopit, proč všechny pokusy srovnávat, je-li žena nad muže, stojí-li pod ním, či je-li mu rovna, jsou pokusy marné: postavení muže a ženy se radikálně liší. A konfrontujeme-li tyto situace samotné, pak je zřejmé, že postavení muže je nekonečně výhodnější, že totiž muž má

více konkrétních možností promítat do světa svou svobodu; z toho nutně vyplývá, že mužovy realizace vynikají nesmírně nad realizace žen — ženám je takřka zakázáno cokoli *udělat*. Přesto je něčím skoro nesmyslným, pokusíme-li se konfrontovat způsob, jímž mužové a ženy užívají své svobody v mezích, které jsou jim dány, a to právě z toho důvodu, že jí užívají svobodně. V různých podobách čekají na jedny i na druhé tytéž nástrahy vnitřní falešnosti a mystifikující důležitosti; v každém je svoboda nedílným celkem. Ale protože u ženy zůstává prázdnu abstrakcí, může jí žena opravdově vzít za svou pouze tehdy, když se bouří; vzpoura je jediná cesta, která zbývá těm, kdo nemají možnost něco budovat; jsou nuceni odmítat meze své situace a otvírat si cesty do budoucna; rezignace není nic jiného než kapitulace a útěk; ženě nezbývá jiné východisko než to jediné: pracovat k svému osvobození.